

intressant tema att studera. Även om Munthe är en fullblodsegocentriker skänker han under sitt liv bort miljoner kronor i dagens penningvärde till välgörande ändamål – till förmån för fåglar, hundar, barn, gamla och fattiga, liksom till behövande bekanta, släkt eller vänner och deras familjer. Även om han ibland och möjligen med rätta uppfattas som posör – patetisk, härsklysten, manipulativ och smått löjeväckande i sitt självhävdel-sebehov – finns det andra som med goda skäl betraktar honom som självupppoffrande, generös, omtänksam och godhjärtad. Han kunde uppenbarligen vara såväl överlägsen, tvär och avvisande som charmerande och inkännande med en underhållande och bildad konversation som vann honom ständigt nya vänner.

Munthes vänner och bekanta fokuseras i en liten charmig volym med titeln *Munthes Capri. En bildberättelse*, där Bengt Jangfeldt har samlat mängder av bilder av San Michele med omgivning och försett dem med ackompanjerande text. Det är genomgående svartvita fotografier, huvudsakligen från sekelskiftet 1900, många av de bästa tagna av kronprinsessan Victoria. Munthe blev med tiden en stor husägare på Capri, han ägde och förvaltade flera villor och inredda försvarstorn spridda över ön. Ibland hyrde han ut dem och Jangfeldt presenterar många av gästerna och deras husdjur, mest hundar. Oscar Wilde och lord Alfred Douglas, Ellen Key, Rainer Maria Rilke och en rad kungligheter passerar revy, men det finns också bilder av Anacapris fattiga befolkning. Munthes egna bilder av sina unga tjänsteflickor är smått oroande i sin sköna frånvändhet. Mest besynnerliga är dock de spöklikt suddiga fotografierna från markisin-nan Luisa Casatis tid på San Michele, då hon ersatte Munthes mer asketiska inredning med ebenholtsmöbler, djurhudar (!), svarta sammetsdraperier och guldspetsar, samt ställde upp två bronserade gaseller framför entrén. Det var uppenbarligen inte bara Axel Munthe som tillät sig att vara excentrisk.

Jangfeldt redogör i sin stora volym troget för alla spretande omdömen om den svårfångade gestalten Axel Munthe utan att försöka ge ett samlat omdöme, vilket recensenterna i dagspressen huvudsakligen har uppskattat. Och när han nu kompletterat den år 2000 utgivna *Drömmen om San Michele* med en riktig biografi, *En osalig ande*, samt den lilla fotoboken i vykortformat, *Munthes Capri*, får den svenska allmänheten alla möjligheter att friska upp sitt historiska minne och finkalibrera sin egen uppfattning om Axel Munthe. Därmed har glömskans flod hejdats i sitt lopp.

Elisabeth Mansén, Lund

Annica Triberg och Albert Håkansson, *Hildasholm. Axel Munthes gåva till sin hustru*, Forum, Stockholm 2004. 150 s., ill. ISBN 91-37-12145-6.

Hildasholm är en herrgård i Leksands omgivning som får sitt kulturhistoriska värde främst genom att den tillhört Hilda Pennington-Mellor-Munthe, Axel Munthes hustru. Boken om Hildasholm, en bok om en herrgård och dess härskarinna, består till minst hälften av fotografen Albert Håkanssons bilder. Albert Håkansson och Annica Triberg är ett team som förut tillsammans producerat volymer om Stockholms skärgård, om Toscana, om Öland och om vitlök. Triberg håller en lätt ton i sin text, kommenterar ofta bilderna tämligen detaljrikt och är noga med material och mönster. Liksom i förbigående strör hon in biografiska och historiska upplysningar, så att bilden av Hilda och hennes hushåll långsamt växer fram och får allt klarare konturer.

Intresset fokuseras på paret Munthes privatliv och personliga relationer. De gifte sig i London den 16 maj 1907, det sägs att brudgummen både kom och reste samma dag, ensam, kallad av den svenska kronprinsessan Victoria, vars livläkare han var. Triberg spekulerar kring ett studiofotografi av Hilda i fotsid vit brudklänning med ett fång vita liljor i famnen. Hon står med ryggen mot kameran, huvudet vänt åt sidan och blicken sorgset fäst i fjärran. Ensam. Äldste sonen Peter föds 1908, Malcolm 1910 och i ett av husets linneskåp finner man ett litet paket oanvända barnkläder med påskriften "to the baby that never was born". Äktenskapet, som var Axel Munthes andra, uppfattades redan kring 1910 som "dött" av Hilda, separationen var ett faktum vintern 1919. Men det mest intressanta är kanske att Hilda och drottning Victoria kom varandra så nära att de i sin brevväxling fritt diskuterade den man de båda var intresserade av – utan att han visste om det. Detta kompletteras med upplysningen att Victorias son, Gustav VI Adolf, bad sonen Malcolm att bränna breven efter Hildas död. Kvar finns därför endast fjorton av Victorias brev, från perioden 1928–1929, inget av Hildas. Deras närmare kontakt inleddes 1924, då kungaparet passerade Leksand under sin Eriksgata och drottningen valde att övernatta på Hildasholm.

Boken om Hildasholm är disponerad som en rundvandring i rum efter rum: salongen och matsalen, köket och nedre hallen, skrivrum, sovrum och gästrum, samt badrummet, det första i bygden. Helt riktigt ägnar Triberg sin uppmärksamhet även åt trädgårdens gröna

rum i engelsk stil: påfågelsträdgården, rosensträdgården, fontänsträdgården och brunnsträdgården allra längst bort. Förutom skulpturer från antiken eller renässansen, som Axel Munthe uppenbarligen, liksom så många andra, utan större betänkande hemförde från Italien, finns där även ett lusthus och ett ekotempel. Eftersom Hildasholm sedan 1998 är öppet för allmänheten under sommarhalvåret förstår man att denna volym lämpar sig väl för försäljning efter avslutad visning. Boken som objekt passar det populära intresset för rundturer bland slott och herresäten, vilka erbjuder kulturhistoriskt och personhistoriskt bildande visningar samt möjlighet att därefter slå sig ner med kaffe och kaka i parken, leta odlingstips i rabatterna, bläddra i en nyköpt bok och kanske skriva ett vykort till någon vän eller väninna.

Avsaknaden av noter, personregister och mer samlad framställning av Hilda Munthes liv – ens i en enkel kronologi – gör volymen mindre användbar som historisk eller biografisk källa. Men såvitt jag vet finns det inget annat skrivet om Hilda Munthe i hennes egen rätt. Därför blir denna bok om Hildasholm med sina omutliga stenfasader – det hus som Axel Munthe lät arkitekten Torben Grut uppföra, samme man som ritat drottning Victorias Solliden på Öland och Stockholms Stadion – något slags motvikt till San Michele öppna arkader och Ijusa pergolor. All uppmärksamhet har länge riktats mot Axel Munthes person, men i Dalarna härskade hans hustru, den utomordentligt brittiska Hilda Pennington, som i sin barndom prytt engelska kakburkar och som på äldre dagar drack sitt eftermiddagste i trädgården. När brytningen mellan makarna blivit mer definitiv, utan att de någonsin tog ut skilsmässa, ville Hilda helst inte att Axel kom dit och träffade sina söner. Hon var inte heller villig att ta emot honom där när han blivit gammal och sjuk. Han fick i stället bo på Stockholms slott. En månad före hans död skrev hon ett vänligt brev till honom och nämnde även sin kärlek, men till skillnad från sönerna kom hon inte på Axel Munthes begravning. Hon sände inte ens en krans.

Elisabeth Mansén, Lund

Nils-Arvid Bringéus: *Västsvenska kistebrev*. Göteborgs Stiftshistoriska Sällskap, Göteborg 2003. 111 s., ill. ISBN 91–87316–06–04.

2002 utkom Nils-Arvid Bringéus med en dokumentation av ettbladstryck av läraren och boktryckaren Lars

Gullbransson i Varberg. Året därpå kom denna bok, den sjätte volymen i serien om sydsvenska kistebrev, med övriga västsvenska tryckare och deras produktion.

I Göteborg verkade flera boktryckare som gav ut kistebrev. Den förste i raden var Johan Ernst Kallmeyer som förestod ett tryckeri 1734–1742. Vid sin död efterlämnade han bl.a. ”Träformor till allehanda slags bilder”, vilket Bringéus tolkar som att han tryckte och gav ut kistebrev. Inga formar eller ettbladstryck från hans officin är dock kända. Det fanns i Göteborg ytterligare fyra tryckerier som gav ut kistebrev. Ett förestods av Immanuel Smitt 1735–1781. Från dennes officin är elva kistebrev kända, de flesta med religiösa motiv. En del av dem förekommer i något annorlunda utförande i andra sydsvenska tryckeriers produktion, såsom Berlings i Lund och J.P. Lundströms i Jönköping; övriga saknar svensk motsvarighet.

Det andra tryckeriet förestods av Lars Wahlström som verkade 1774–1821. Från hans officin är nio kistebrev kända idag, varav tre är omtryck av Smitts produktion. Med ett undantag är hans motiv hämtade från Nya testamentet. Smitts tryckeri övertogs av Samuel Norberg 1782. Han gjorde flera omtryck av tidigare kistebrev ur Smitts och Wahlströms produktion. Men han tryckte också egna, av vilka två är kända. De karakteriseras av en stor textmassa med religiöst innehåll. Hur länge Norberg verkade som kistebrevstryckare är inte känt. Han avled 1843. Ytterligare en boktryckare, Anders Magnus Lindgren (1826–1888), gav ut kistebrev. Endast ett är känt från hans officin: ”Göteborgs grundläggning genom Gustaf II Adolf år 1618”. Det utkom 1854. Lindgren hade även en boktryckarfilial i Uddevalla. Därifrån känner man inga kistebrev.

Boktryckeriet i Vänersborg förestods från 1774 i tur och ordning av flera personer. Johan Qvist som övertog det 1811 och drev det till 1840 gav ut kistebrev, varav fyra med motiv från Jesu liv är bevarade. Ytterligare två från samma tryckeri är kända. De har båda lång religiös text och påminner i utformning och innehåll om göteborgaren Samuel Norbergs tryck.

Även i Borås fanns ett tryckeri som gav ut kistebrev. Det startades av J.E. Lundström från Jönköping, bror till den kända boktryckaren J.P. Lundström därstädes. Tryckeriet i Borås förstördes av den stora branden i staden och Lundström flyttade därefter tillbaka till Jönköping. Ett kistebrev med lång text i två spalter hade han gett ut 1827 innan branden gjorde slut på verksamheten i Borås. Det heter ”Afrättning på de förnämsta Dygder, som en botfärdig skall beflita sig om, och de Synder för